

ВІД ЗНАНЬ ТА ЕМОЦІЙ ДО ЕКОЛОГОДОЦІЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

*Олена СОЦЬКА, канд. пед. наук,
доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти,
Інститут дошкільної та спеціальної освіти,
ПНПУ імені К. Д. Ушинського*

Усе в світі взаємопов'язане. Ми — часточка великого світу і маємо жити в злагоді з довкіллям. Учитися цього треба змалку і протягом усього життя. Адже одним з наслідків стрімкого розвитку технологій є надзвичайно хиткий баланс між прийнятними і неприйнятними для існування всього живого на Землі умовами — будь-яка необережна дія людей може його порушити. З одного боку, дорослі мають забезпечити малечі сприятливу екологію дитинства, з іншого — повинні привчати їх дбайливо ставитися до природи й інших людей. Сучасний підхід до екологічного виховання дошкільнят розкриває автор статті.

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ: СУЧАСНИЙ ПІДХІД.

Уявімо таку ситуацію. Якось у неділю Орися з матусею гуляли парком. Серед зелених дерев та кущів дівчинка побачила ромашку і захотіла порадувати маму, подарувавши їй гарну квітку. Дівчинка вже простягла руку, щоб зірвати ромашку, та раптом побачила на ніжних пелюсточках краплинку роси. А в краплинці, мов у дзеркалі, відбивалися сонечко, блакитне небо і висока тополя. Задивилася дівчинка на росинку й не зірвала квітку. Чому, як ви гадаєте? Це краса природи так впливає на людину.

Цей випадок із життя та подібні оповідки зі збірок для дітей роблять очевидним зв'язок між замилюванням красою природи і формуванням у дитини ціннісного ставлення до неї та до себе як її частини.

Вчені та педагоги помітили: милування об'єктом є першим кроком до бережного ставлення до нього, пізнання його у взаємозв'язку з іншими об'єктами.

На нашу думку, саме це положення, що передбачає усвідомлення взаємовпливу людини і довкілля, має лягти в основу сучасних підходів до екологічного виховання дошкільнят.

Відтак першорядним завданням у цьому напрямі постає **вивчення зв'язку дитини і навколишнього середовища**, чим займається спеціальна галузь — **екологія дитинства***. Вчені (М. Курик, О. Тяжка) трактують її як "науку про дім дитинства".

Поняття екологія дитинства як інтегроване за своєю суттю відображає сукупність проблем, пов'язаних із забезпеченням комфортного проживання кожної дитиною періоду дитинства, її гармонійної взаємодії з довкіллям та збереженням її здоров'я як у фізичному, так і в соціально-психологічному, соціально-педагогічному контекстах.

Серед численних видів і форм взаємодії людини із середовищем зазвичай найбільш явно виражені два аспекти: **вплив природи на людину** (її фізичні та психічні функції, здоров'я, благополуччя) та **вплив людини на довкілля** (конструктивний і руйнівний). Їх ми і маємо розкрити дошкільнятам.

Активне засвоєння дошкільниками екологічних знань, аналіз навчальної інформації забезпечить ефективне формування свідомого сприйняття найближчого природного оточення, усвідомлення зв'язку людини з природою, можливих негативних наслідків їхньої взаємодії, необхідності дбайливого ставлення до природних ресурсів. Здобуті знання стануть основою почуттів, які, у свою чергу, є головним регулятором взаємодії дітей з природою під час різноманітної діяльності.

Компоненти екологічного виховання

Екологічне виховання дітей має охоплювати такі компоненти.

- ♦ **Емоційний** — створення умов для виникнення у дітей емоційного відгуку на явища й об'єкти природи, набуття ними емоційного досвіду спілкування з природою, здатності визначати її настрій і стан; формування чуття прекрасного; стимулювання прагнення виражати свої почуття засобами художнього слова, малюнка.

* Темі екології дитинства присвячено "ДВ", 2014, № 5.

- **Інтелектуальний** — надання базових екологічних, природознавчих, природоохоронних, краєзнавчих, культурологічних, валеологічних знань; забезпечення умов для активного засвоєння норм і правил поведінки у довкіллі, розвитку допитливості, спостережливості; формування інтересу до природи, розуміння необхідності дбайливого ставлення до свого здоров'я.
- **Ціннісно-орієнтаційний** — забезпечення розуміння дітьми естетичної та практичної цінності природи; формування здатності оцінювати природні явища та об'єкти, екологічний стан природи свого краю, власне і чуже ставлення до довкілля, орієнтуватися у своєму ставленні до природи на культурно-національні й загальнолюдські цінності.
- **Практично-дієвий** — створення умов для участі дорослих і дітей у збереженні та охороні природних об'єктів (посадка рослин, догляд за рослинами і тваринами, охорона газонів, первоцвітів, допомога птахам тощо), у прибиранні приміщень і території дитсадку; підтримання чистоти повітря у приміщенні; загартування дітей; сприяння дотриманню ними вимог до особистої та побутової гігієни; розв'язування проблемних ситуацій екологічного змісту.

Етапи екологічного виховання

Описані компоненти екологічного виховання реалізуються у три етапи.

I етап — збагачення емоційно-чуттєвого досвіду дітей, спілкування з природою в ході оволодіння базовими знаннями про довкілля.

II етап — формування системи ціннісних орієнтацій, збагачення морально-ціннісного досвіду спілкування з природою.

III етап — формування необхідних складових екологічної вихованості, здатності застосовувати знання й уміння на практиці, самореалізовуватися в екологодоцільній діяльності.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ — АКТИВНИЙ МЕТОД ПІЗНАННЯ ПРИРОДИ

Природничі та екологічні знання дошкільнята здобувають під час слухання розповідей вихователя, оповідок та казок, розглядання енциклопедій, ілюстрацій, бесід тощо. Та чи не найвагомішу роль відіграє безпосереднє **спостереження** як активний метод пізнання навколишнього природного середовища.

Окрім споглядання і власне спостереження, дітям слід пропонувати й практичні завдання — **завдання-дослідження**. Наведемо приклад одного з циклів завдань-досліджень.

Подружись із деревцем

1. Під час прогулянки педагог пропонує дітям оглянути дерева і кущі, які є на території дошкільного закладу, пригадати їхні назви, знайти деревце, яке найбільше їм подобається, і поговорити з ним.

Діти називають дерево та описують його (наприклад, гарне, струнке, замислене, веселе, сумне тощо). Потім складають невеличку розповідь про дерево, з яким вирішили потоваришувати, розповідають про нього своїм друзям, мамі, татові, бабусі, дідусеві.

2. Педагог разом з дітьми шукає відповіді на запитання.

Запитання до дітей

- Які живі істоти мешкають на дереві?
- Що дає їм дерево для виживання?
- Що необхідно для життя дереву?

Після цього вихователь дає дітям **завдання**:

“Складіть ланцюжки живлення, які виявили навколо дерева. Вони починаються з рослин. Це — перша ланка. Друга ланка ланцюжка — тварини, які харчуються рослинами. Третя ланка — тварини, які харчуються комахами або іншими тваринами”.

За допомогою кольорових фішок діти викладають на смужці екологічний ланцюжок. На кожній ланці показують, хто з ким пов'язаний.

3. Педагог пропонує дітям провідати своє дерево взимку.

Запитання до дітей

- Чи видає дерево які-небудь звуки? Які саме?
- Яких тварин або їхні сліди можна побачити біля дерева?
- Чи прилітають до дерева птахи? Які саме? Навіщо?
- Чи є на дереві плоди? На що вони схожі?
- Хто живиться плодами з дерева?
- Як плоди дерева розповсюджуються?

Діти допомагають птахам перезимувати — виготовляють для них годівнички, вішають їх на дерево, вчасно підсилають до них корм.

Також діти провідують дерево, вчасно поливають його, помічають сезонні зміни у ньому.

Вихователь пропонує і **домашнє завдання**:

“Посадіть власне деревце у своєму дворі, доглядайте і спостерігайте за ним”.

ЕКОЛОГО-РОЗВИВАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ — СКЛАДОВА ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ДИТИНИ

З'ясуємо зміст поняття **екологічний захист**. Зазвичай цей термін розглядається з акцентом на адміністративно-правовому аспекті або технологічних заходах. З позиції ж екологічної безпеки це — сукупність дій, комплекс відповідних заходів і процесів, які забезпечують екологічний баланс на планеті та в різних її регіонах на рівні, до якого людина може адаптуватися — фізично, соціально-економічно та політично — без значних збитків.

Екологічний захист дитини забезпечується на державному, соціальному та природному рівнях. Розглядаючи проблему забезпечення екологічного захисту дитини, слід торкнутися **впливу природи на її організм**. У навчальних закладах і вдома особливу увагу варто приділяти створенню еколого-розвивального середовища як єдності

природного, предметного, соціального та середовища внутрішнього "Я". Наприклад, під час створення еколого-розвивального середовища треба добирати кімнатні рослини так, щоб вони не тільки прикрашали приміщення, а й мали цілющі властивості, позитивно впливали на стан здоров'я.

Еколого-розвивальне середовище створюють дорослі, але діти не стоять осторонь: допомагають доглядати рослини і тварин, підтримують порядок тощо. Паралельно у дітей формується розуміння позитивного впливу на їхнє здоров'я всіх складових середовища. Наприклад, розповіді дітям про позитивний вплив на здоров'я кімнатних рослин можна під час **занять з ознайомлення з природою**. Наведемо приклад такого заняття.

Кімнатні рослини й око милують, і людей лікують

Заняття для старших дошкільнят

Мета. Закріплювати та розширювати знання дітей про кімнатні рослини, про їхні цілющі властивості, значення для здоров'я людини. Учити впізнавати їх за описом та називати. Розвивати пам'ять, мислення, увагу, спостережливість. Виховувати бережне ставлення до рослин.

Матеріал: кімнатні рослини (колеус, плющ, традесканція, хлорофітум, герань, алое, кактус, фуксія тощо).

Хід заняття

Вихователь. Діти, я знову запрошую вас до чарівного світу природи. Пригадайте, що таке природа. (Діти називають об'єкти живої та неживої природи). Подивіться навколо. Які об'єкти живої природи ви бачите? (Відповіді дітей). Нас оточує багато різних кімнатних рослин, вони також є частинкою природи.

Дидактична гра

"Опиши і назви рослину"

Окремі діти за бажанням описують кімнатні рослини (будову, форму листя, забарвлення, умови росту тощо), решта — впізнають і називають їх.

Бесіда-розповідь "Зелена аптека"

Вихователь. Поміркуймо, навіщо люди вирощують кімнатні рослини. Чим вони корисні? (Відповіді дітей). Послухайте загадку:

Листок горбочком, із жолобочком.
Хоч колючки має, нікого не чіпає.
Зате лікує нас
Завжди і повсякчас. (Алое).

— Що ви знаєте про лікувальні властивості алое?

Діти відповідають. Вихователь доповнює: щоб рана швидко загоїлася, треба прикласти до неї розрізаний

уздовж листок цієї рослини; при сильному кашлі, запаленні легенів застосовують суміш соку алое і липового меду.

Вихователь. Як називається ось ця рослина? (Показує каланхое). Що ви знаєте про неї?

Діти відповідають. Вихователь доповнює: каланхое ще називають "кімнатним женьшенем", порівнюючи з відомою в усьому світі рослиною з надзвичайними цілющими властивостями; каланхое вбиває хвороботворні мікроби у повітрі, зміцнює імунітет; у медицині його листки застосовують при застуді, нежиті.

Вихователь читає вірш-загадку:

На вікні моєму, дітки,
Зацвіла прегарна квітка.
Заокруглені листки
Поросли пушком легким,
І суцвіття пречудові:
Є багряні, є бордові,
Є рожеві й білосніжні...
Впізнаєш цю квітку ніжну?
Якщо ні, сюди поглянь —
На вікні цвіте... (герань).

Діти розповідають про герань. Вихователь доповнює: листочки герані можна додавати до чаю від застуди, грипу, прикладати до ран; вони знімають головний біль. А ще пахучі речовини, що містяться в листках цієї рослини, підвищують працездатність, нормалізують сон, заспокоюють нервову систему.

Вихователь. Що ми робимо, аби рослини добре почувалися в нашій кімнаті? Що потрібно для росту рослин? Як правильно доглядати за ними?

Вихователь з дітьми закріплюють попередньо засвоєні знання про кімнатні рослини, умови догляду за ними. Наприкінці визначають, які рослини слід полити. Діти поливають їх.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ-МИЛУВАННЯ МОТИВУЮТЬ ДО ЕКОЛОГОДОЦІЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

Одним із провідних, складних у розв'язанні завдань екологічного виховання є **формування суспільно значущих мотивів поведінки дитини**, що охоплює емоційно-чуттєвий і дієво-вольовий виміри розвитку особистості. Такі мотиви формуються через емоційно-чуттєвий контакт із природою, зокрема під час **спостережень-милувань**. Головною метою таких заходів є усвідомлення дітьми того, що природа — джерело не тільки життєвих благ людини, а й її здоров'я, духовної, естетичної насолоди, об'єкт споглядання, милування, що її потрібно оберігати.

Поради щодо організації спостережень-милувань

Під час організації та проведення спостережень-милувань у природі потрібно враховувати деякі важливі моменти.

В осінньому таночку
Кружляєм, як листочки.

(Фото надане автором)

- ♦ Вихователь має постійно звертатися до емоційно-чуттєвої сфери дитини.
- ♦ Слід дбати про активізацію аналізаторів чуттів дітей, підносити їхнє сприймання на належний емоційно-образний рівень.
- ♦ Організуйте оцінну діяльність відповідно до віку дітей та особливостей спостережуваного об'єкта.
- ♦ Доречно вводити активні динамічні форми роботи з дітьми (пластичні імпровізації, словотворчість, роботу з природним матеріалом, змагання, конкурси, трудові справи тощо).
- ♦ Спостереження-милування у природі з дітьми варто проводити один раз на місяць, пов'язуючи їх з різними станами природи (листопад, перший сніг, ожеледиця, іній, відлига, льодохід, перші струмочки, повінь, веселка тощо).
- ♦ Тривалість спостережень-милувань має визначатися з урахуванням вікових особливостей сприймання (5–10 хв для старших дошкільнят).

Підготовка до спостережень-милувань проводиться у два етапи: *перший* — визначення об'єктів милування та осмислення естетичної виразності; *другий* — добір запитань оцінного характеру, підготовка творчих завдань, пошук художнього матеріалу для активізації уваги дітей (вірші, казки, загадки, пісні тощо). Такі спостереження проводяться під час денної прогулянки або в другій половині дня.

Результатом спостережень-милувань є сформована система еколого-естетичних знань, які закріплюються під час **інтегрованих занять**. Наведемо приклад одного з них.

Погода завжди гарна у природи

Інтегроване заняття для старших дошкільнят

Мета. Формувати ціннісне ставлення дітей до явищ природи, розуміння їхнього впливу на емоційний стан людини. Закріплювати вміння складати розповідь за схематичним малюнком; передавати свій емоційний стан, викликаний різними природними явищами, у міміці, жестах, рухах. Розвивати спостережливість. Виховувати естетичні почуття.

Матеріал: картки із зображеннями різних явищ природи (дощ, сонце, вітер, сніг тощо), аркуші формату А4, матеріали для малювання; маски-наголовники (хмара, сонце, дощ, сніг тощо).

Хід заняття

Бесіда про явища природи

Вихователь. Якими словами можна розповісти про небо, коли яскраво світить сонце? Як ми можемо лагідно сказати про сонечко? Яке воно? А коли немає сонечка, що можна сказати про небо? Яке воно? (*Відповіді дітей*).

Вихователь розповідає казку.

Казка про вітри

Жили-були два брати: старший — Північний вітер та молодший — Південний. Які ж вони були несхожі! Як подме Північний вітер, одразу стає холодно, зимно. А Південний зовсім інший, — теплий, лагідний.

Одного разу брати засперечалися: Північний говорив, що, крім нього, людям ніхто не потрібен, а Південний не погоджувався й стверджував, що рослини, тваринам і людям потрібні різні явища природи.

Вихователь показує дітям картки із зображеннями різних явищ природи.

Складання розповіді, створення схематичних малюнків

Вихователь. Придумаймо розповіді про сонечко чи теплий літній дощик і розповімо їх Північному вітрові. А щоб нам було легше розповідати і Північний вітер не забув наших оповідок, намалюємо їх. Для цього скористаємось ось такими малюночками-зразками.

Вихователь показує дітям схеми, на яких сонце зображено у вигляді кола, хмара — овалу, дощ — трикутника, рослини, які сховалися від дощу, — маленьких квадратів, а рослини на сонці — великих квадратів, діти — схематичних фігур людей. Діти малюють під супровід приємної музики. Вихователь надає зразок розповіді. Діти предствляють свої історії.

Вихователь. Північному вітру сподобались наші розповіді, і він вирішив більше не сперечатися з братом. Вітер пропонує нам пограти.

Гра "Знайди свою пару"

Діти одягають маски-наголовники. Поки грає музика, вони виконують рухи відповідно до образу. Щойно музика стихне, діти знаходять собі маску-пару і беруть її за руки. Гра повторюється двічі-тричі. Діти кілька разів обмінюються наголовниками.

Гра "Покажи відгадку рухами"

Вихователь по черзі тихенько промовляє загадки окремим дітям. Ті, прослухавши загадку, передають її за допомогою рухів, міміки, жестів. Решта дітей відгадують.

- ✓ Із-за моря випливає,
Промінці ласкаві має,
Заглядає у віконце.
Це яскраве, кругле... (*сонце*).
- ✓ З небокраю, з-за діброви
Вийшли воли чорноброві.
Принесли водиці дзбан,
Полили і ліс, і лан. (*Хмари*).
- ✓ Він шепоче: "Шу-шу-шу...
Листя обірвать спішу".
Разом з ним в осінній гаї
Я в таночку покружляю. (*Вітер*).

Вихователь з дітьми обговорюють, які жести найкраще передають те чи інше явище природи.

На прогулянці діти спостерігають природні явища, розповідають про них іншим, прагнучи якнайвиразніше передати їхню красу.

Таким чином, надзвичайно ефективним виявляється підхід до екологічного виховання дошкільнят, що ґрунтується на збагаченні їхнього емоційно-чуттєвого та практичного досвіду взаємодії з природним довкіллям на основі розуміння зв'язку природи і людини. ■